

A REMÉNY FOGLYULEJTÉSE

Beszélgetés Borbély Szilárdal

Korpa Tamás

Halotti Pompa című (Kalligram Kiadó, 2004., 2006.) kötetében a különféle szabálypoétikákban rögzült barokk közköltészet számos motívumát, emblémáját, allegóriáját aktiválja, variálja és kontextualizálja újra. Markánsan működteti a dialogikus pétikai paradigmát, egy különösen plasztikus, ugyanakkor fegyelmezett koncepcióban. Felvetődhet az idővel, a szerkezetekben, motívumokban kódolt temporális tapasztalattal való játék lehetősége. Interpretálható az idő médiumként, kulisszaként vagy egyszerűen krízisként ezekben a szövegekben?

Borbély Szilárd

Igen, ez nagyon fontos felismerésem volt, hogy az újraolvasás, mondjuk a magyar barokk néhány számomra kedves szerzőjének újraolvasás az időbeli távolság csak akkor válik pusztá ismétléssé, ha nem építetődik bele ennek a távolságnak a tapasztalata. Ez így elvontnak tűnhet ez a megfogalmazás és talán kevésbé olvasóbarátnak. De ha azt mondom, hogy az elemi felismerés abból adódott, hogy Krisztus megváltó halála akkor is, három-négy száz évvel ezelőtt is csak a bennünket körül vevő emberek halála által kontemplálható, akkor egyszerűen arról van szó, hogy Krisztus halála ma is csak akkor fel-fogható tapasztalat, ha a körülöttünk szenvedő és meghaló emberek látványa azzá teszi. Számunkra, európai emberek számára, azt gondolom, Krisztus erős metaforikus jele nélkül nem érthetőek azok a képek sem, amelyeket a média közvetít afrikai éhező felnőttekről és gyerekekről. A halálba torkolló agresszió példáit, legyenek azok a hutu-tuszi konfliktus áldozatai vagy boszniai pogromok exhumált testeit, nem lehet beilleszteni az ikonográfiai jeleink közé, ha a csontvázvá vékonyult, a félig elrohadt, a megalázott testek képeit nem a keresztény ikonográfia jelei közé emeljük. A barokk nem tett mást, mint modernizálta az Evangélium üzenetét, minden kertelés nélkül. Mert Krisztus temporális tapasztalatára is igaz, hogy nem a holtakhoz, hanem az élőkhez küldetett, azt gondolom.

K. T.

A Halotti pompa című versgyűjteményben, az Egy gyilkosság mellékszálai című esszékötetben és a 2008-ban megjelent Árnypéprajzoló című könyv prózájában is meghatározó tematikai vonulat, sőt centrum a feltáró verbális módszerrel, erős szubverzív, kikölkentő erővel megkomponált kérdéskör: a halál, szenvedés és az ars moriendi kérdés-együttese. És a test. A test, mint például a szenvedés átélhetőségének lehetősége. Mi irányította Önt ezen ontológiai és episztemológiai dilemmák tematizálásához?

B. Sz.

Ha rövid és gyors választ szeretnék adni, akkor azt mondanám, hogy az a furcsa tapasztalat, amikor elvették a szüleimtől a békés halál kegyelmét. Hogy nem sikerült nekik úgy távozni az életből, hogy a példájukból magam is erőt meríthettem volna a saját halálom iránti öntudatlan bizakodásban. Ha hosszabban válaszolnék, akkor nagyon hosszan arról kellene beszélnem, hogy hiszen milyen jogon is ringattam én, és itt az én természetesen kicserélhető, semmiféle narcisztikus felhangot ne halljon bele senki, szóval ugyan miért is gondolja mostanában az ember, hogy a halál szolid és szerény esemény kell legyen. A huszadik század épp ennek az ellenkezőjéről győzhette meg az embereket, méghozzá tömeges mértékben. Az emberi test szenvedése – egy bizonyos perspektívában – a Mindenható Isten által teremtett és a Krisztus által megváltott Test szenvedése. A szenvedés nem lehet szolid és szerény, nem lehet hangsúlytalan és hétköznapi. A szenvedés mennyisége pedig minden mértéket meghaladó, tömeges méreteket öltött a megálázott testek szenvedése. Ha a kereszténység nyelvén fogalmazunk, akkor azt kellene mondanunk, hogy a világ vajúdik. A gyilkosság immár nem csak olyan archaikus és szinte mítikus formában létezik, hogy egy baltával, ami roppant archaikus eszköz, majdnem mint a kő, szétverik valakinek a fejét. Hanem a gyilkosság a haláltáborok iparszerű szervezettségén is túl társadalmi vagy akár annál nagyobb méreteket ölt, amikor elveszik az értelmes emberi élet lehetőségét, amikor a testet megfosztják az ő tápláléktól, miközben a világ más része tobzódik az élelmiszerfeleslegben. A test megalázása és a gyilkosság kiterjesztése ijesztő kapcsolata táruul fel nap mint nap...

K. T.

Az Ámor & Psziché-szekvenciák esetén a jelentés polifóniája a háttér, az indíttatás, a szerepfelfogás sokféleségével is magyarázható. A klasszikus magyar irodalom alapvető toposzkészlete az antikvitás mitológiai karaktereire, helyszíneire, epizódjaira koncentrálnak és játszik rá. Tudunk például Ámor és Psziché történetének képzőművészeti leképeződéséről (Antonio Canova: Cupido és Psyché), ismert Kazinczy kapcsán az antik orientáltság és a szöveg megkomponáltságában és szerkezetében releváns szereppel bíró képzőművészeti eljárás. Ámor és Psziché ugyanakkor Canovánál a neoklasszicista századvég tipikus felfogását közvetíti a megszépítő halálképzet toposzszzerű megjelenítésével. Az Ön szekvenciái radikális újítást hoznak a korábbi tradíciókhoz képest.

B. Sz.

Ó, nem hiszem. Pusztán azt tettem, vagy inkább csak törekedtem arra, amire hitem szerint Kazinczyék és kortársaik, hogy saját tapasztalataikat kérjék számon azon a nyelven, amely feltárja a mítosz hagyományozásának és újramondhatóságának feszültségét. Vagyis semmi mást, mint amit a mai költészet poétikája lehetővé tesz. Ha nem hiszünk abban, hogy az emberről felhalmozott illúziók, amelyeket a filozófia és a teológiai, a mitológia és az ikonológia hagyományozott ránk, hogy szóval ezek mind maradéktalanul és csont nélkül igazak, és mondjuk inkább a humánetológia leíró megközelítését használjuk kiindulópontul, akkor talán visszajuthatunk az ember morál előtti szemrevételezéséhez, amely a morálról való gondolkodás alaptételeit teszi hozzáférhetővé. Ha illúziótlanul te-

kintünk az emberre, és azt is látjuk, hogy az ember önző, gyűlölködő, hiú, versengő, kéjvágyó, számító, kétszínű stb. lény, akkor látható válik, hogy mi az az Ámor és Psziché mítoszban, ami a moralitás előíró parancsait írta bele a mítosz értelmezéstörténetébe. A neoklasszicista poézis a halált erotizálta legerőteljesebben, amikor ehhez a mítoszi történethez nyúlt. A halálra vágyó lélek ott a szerelem extázisába kíván beleveszni. A szoborszerű test, a márvány fehérsége, a környezet hőmérsékletét követő kő ugyanakkor nagyon is ismerős. Hiszen Silesius Pszichéje sem beszél másról, mint az Ámor iránti erotikus vágyáról, a test szenvedésének megváltó fájdalomról, vagyis a Krisztushoz vágyódó Lélek szomjúhozásáról.

Hutvágner Éva

(A bűncselekmény emblémája.) Az Orpheusz-mítosz az alvilágjárással és a visszatéréssel párhuzamba állítható az ÚSz. vonatkozó részeivel, sőt még Orpheusz halála is (thrákiai asszonyok tépték széjjel pusztá kézzel, mivel az asszonyi nem ellenségének tartották, és mivel a feléje hajtott köveket a lantjáték megállította a röpülésben) ide sorolható. Az Orpheusz-történetre építő, és emiatt megtisztulást és üdvözülést hirdető orphikus szekták is elég nyilvánvaló párhuzamban állnak a kereszténység korai képviselőivel. Amiatt került a vers az Ámor és Psziché darabjai közé, ami a két történet különbsége? hogy a nő miatt alvilágot járó Orpheuszt a nők ölték meg, mint ellenségüket? Van ennek párhuzamnak hagyománya?

B. Sz.

Nem tudom. Úgy vélem, kell legyen, de nem tudnám megmondani. Most hirtelen nem jut eszembe, hogy mire is lehetne hivatkoznom. Már nem emlékszem pontosan, hogy mikor milyen kiinduló pontjaim voltak. De úgy rémlik, hogy Weöres Sándortól mintha mindez nem volna idegen, de őt persze a teozófikus szövegek mélyen befolyásolták. Ez egy elég nagy, és azt hiszem, javarészt feltáratlan szöveghagyomány. A Rilke-sonettek is érintik ezt a forrást, amelyet Weöres is használt. A Krisztus-mítosz szinkretista felfogásai valamiféle közös nagy alapzatként lettek rá a szenvedésből és a halálból felemelkedő test jelképére, amely a lélek létezésének valamiféle alapzata, az emberi jelenség őstapasztalata... Nem tudom, nem gondolkodtam teoretikusan. Nem is próbáltam meg végiggondolni egy vers szövegének a meghosszabbítható jelentéseit. Ezek meghaladnák az én szerény képességeimet és a logikai szerkezetek alkalmazását vonná be a munkába. De a logika nyelvi alakzatai nem a költészet, hanem a retorika és a filozófia alakzatai, ezért meghaladják az én lehetőségeimet.

H. É.

Ez az Orpheusz-történet beállítható abba a sorba, amiben a megölt és feltámasztott-feltámadt hősök állnak. Ezekre mind jellemző, hogy a haláluk által többek lesznek. Ez a beavatás-történet. De egy kivülálló lehet beavatott? Orpheusz igen, Jézus igen. Ezeket a példákat párhuzamosként megrajzolva az egész kötet így egy nagy párhuzamlánc lesz, amiben a szereplők mind hálózatban állnak. Kell-e a halál (téma) feldolgozásához saját beavatás?

B. Sz.

Ó, nem tudom. Ez mindenkinek ismerős, és mindenki, különösen egy bizonyos kor után már látja, legfeljebb elhessegeti, de látja, hogy a halál jelenléte más értelmet ad az életnek. Az egyház hét szentséget emelt ki, talán több is van vagy kevesebb, minden esetre az egyes életeteknek vannak olyan pontjai, ahonnan nézve minden újra és újra átértelmeződik. Az életünk valami furcsa kábaságban telik, a születés pillanatától kezdve álom nyugtató a tudatunkat, valamiféle tompaság. A test dolgozik, az ösztönök, a vágyak, ahogy ma mondják, a hormonok, a gének, másként fogalmazva az önzés, a hiúság, a gyávaság, az irigység, a düh, a kétségbeesés, stb. Ez a gépezet mozgatja a testet, és ebben a kábaságban telnek a napok. A léhaság útján, a hiúság vásárában tolongunk jobbadán. De mindeközben hol is van a lélek? Az mivel tölti ezeket az éveket? Nem mernék erre válaszolni. Különféle jól hangzó, ezoterikus, misztikus, kóklér vagy bölcs magyarázatok vannak erre. Az ember mindeközben pedig érik, egyszerre elhagyja a gyermeki játékokat, és másra kezd vágyni. A test viszi. Aztán érzi, hogy a test fárad, lassul, érik. A szem romlik, és már nem a távolokat fürkészi. Az emlékezet egyre erőteljesebben szól bele a mindennapi terveinkbe, és durván szelektál. Kihullik mind, ami esendő, jelentéktelenné válik, ami most esett meg, és kezdi az ember megérteni az elmúltat. Ekkor jön a szégyenteljes belátás, hogy nincs mire legyen büszke eddigi tetteiből. Úgy láttam az engem környező idősebbek jó példáiból, hogy ehhez kell azért bátorság és valamiféle tartás, hogy ezzel őszintén szembe lehessen nézni... Hát valahogy így lesz talán az ember beavatott.

H. É.

Először is egy modern nyelvfilozófiai kérdéskör jelenik meg a művekben, főleg a Nagypénteki szekvenciákban, ami alapján a nyelv egyrészt, mint teremtő erő működik, de másrészt tükrözi azt a felújított ókori felfogást, hogy a fogalmakban választ kapunk magukra a dolgok lényegére is. A kérdés valójában az, hogy nem ennek a felfogásnak az ellentmondásai-e Az idea-tan nehézségeiben „az olyan Lények, akiknek nincs agyuk”? Eszerint léteznek az agyban nem létező ideák. Szó van még hordozóról, anyagtalán lélekről, inkább csak a kérdésfelvetés szintjén, vagy még inkább játékként. Ha utal, akkor mire utal ezek a Lényekkel?

B. Sz.

Ez igen figyelmes észrevétel, de egyúttal igen nehéz kérdés. Részben játék, részben pedig spekulációk. De főként a költői beszéd jelentésteremtő lehetőségeit próbálják feltérképezni és kiaknázni. Nem tudom, hogy miként, de a költői nyelv másként használja a megismerés eszközeként a nyelvet, mint ahogy azt egyéb tudásterületek teszik. Miután kialakul egy ilyen mozgástér, amely egy poétikai alakításmód kereteit jelentik, azon belül újabb és újabb lehetőségek merülhetnek fel, illetve ezeket keresi az ember. Ezek ugyanúgy a szavak véletlenszerű együttállásából, amely természetesen nem teljesen véletlen, hiszen a költői beszéd szabályai szervezik őket egymás mellé, de ezt követően már létezővé válnak más tudatok számára is. Ugyanakkor persze ott vannak azok a létezők, megszemélyesítve itt lények, amelyek nem foghatók fel – talán még – más tudatok számára. Viszont ezek is jelen vannak, mintegy léttelen, a tudatban. Mivel még nem kaptak

nyelvi öltözetet, keveset tudunk róluk. Ugyanakkor elképesztő, hogy egyes embernek a gondolatai milyen erővel képesek megváltoztatni világunkat. A gondolatok azonban, azt gondolom, sosem a semmiből jönnek, nem is valamiféle tiszta tudatból, hanem bizony a testből. A gondolkodáson, a beszéden, a nyelven is nyomot hagy a test. Lehet úgy is gondolni minderre, hogy a gondolkodás a test reakciója, nyomot hagy rajta.

H. É.

A haszid szekvenciák kerültek a kötet záró könyvébe. Ezek mélyebb betekintésként vagy összességként, magyarázatként interpretálhatók?

B. Sz.

Ezek a harmadik nyelvhasználati mód szövegei, amelyek a Krisztus-mítoszt a Messiási váradalmak fényében mutatják fel, mármint szándékuk szerint. És ez által válik láthatóvá a kettő közötti kapcsolat épp úgy, ahogy a kettő közötti távolság is. A Messiás-várás képei a fogság nyelvének legfontosabb allegóriái voltak a zsidó nép számára, valamiképpen a Remény foglyul ejtése lett ennek a korakeresztény értelmezése. A hászidok vallási forradalom újra kiszabadítja ezt a Reményt, felszabadítja a nyelvet, felszabadítja a testet a lélek nyúge alól, amelyet rá raktak. Nagyon nagy esély volt, hogy ez széles népi mozgalommá terebélyesedett, a hászidok kiirtásával végleges lett Kelet-Európa új rendje, ez a hatalmas nagy dologház, ahogy a fogság népe hívta Egyiptomot...

K. T.

Az Egy gyilkosság mellékszálai című esszékötet (Vigilia, 2008.) több textusa foglalkozik Auschwitz antropológiájával. De válhat-e organikus (vagy egyáltalán valamilyen) részévé az Auschwitz névvel jelzett kulturális krízis az európai (keresztény) identitásnak és közbeszédnek?

B. Sz.

Már az, része. A krízis maga. Auschwitz névvel jelölt történéssor épp egy a krízis szerves része. Nem lehet napirendre téni afölött, hogy napszüleink Európájában megpróbálták kiirtani a zsidókat. Ez úgy is figyelemre méltó, hogy a kereszténység egy olyan jelölő rendet hozott létre, amelyben a Krisztus hívei és a Krisztus gyilkosai között épp a zsidó jelölő bevezetésével tettek rendet közel két évezreden keresztül. Miközben a rendszer középpontja, a jelölőrend centrumáról takarták ki a középkor óta ott virító, megkülönböztető sárga csillagot. De Auschwitz fényében, a tüzek fényében láthatóvá vált, hogy bizony nem a megváltás, hanem a gyalázat csillaga, a megbélyegző Dávid-csillag ott van. Kétezer év múlva is ott van. A gyilkosságról gondolkodva arra jöttem rá, hogy a test a Test zavaró jelenléte a bűntényre figyelmeztet bennünket, és nem tudunk mit kezdeni vele.

